

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ฉันท เป็นร้อยกรองประเภทหนึ่งซึ่งมีกำเนิดและวิวัฒนาการมาจากคำประพันธ์ร้อยกรองของชาวอินเดียโบราณ นับเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 4,000 ปีมาแล้ว ชาวอินเดียนิยมแต่งฉันทกันมากและประดิษฐ์คำฉันทขึ้นใช้นับเป็นพัน ๆ ชนิด ทั้งยังยกย่องว่าฉันทเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองที่ศักดิ์สิทธิ์สูงส่ง. ต้องแต่ง อ่าน และฟังด้วยความเคารพ ดังนั้น คำประพันธ์ประเภทนี้จึงเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองที่มีลักษณะพิเศษหลายอย่างที่น่าสนใจ ทั้งคำที่มาของคำประพันธ์และลักษณะของคำประพันธ์ที่มีบังคับครุ-ลหุ ซึ่งต่างไปจากลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทอื่น ๆ

ชาวไทยได้รับอิทธิพลการแต่งคำฉันทมาจากชาวอินเดียตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว และได้พยายามศึกษาวิธีแต่งฉันทจากคัมภีร์ฉันทภาษาบาลีและสันสกฤต และทดลองแต่งอย่างลำบากยากเย็นกันมานับเป็นเวลายาวนาน ประสบอุปสรรคทั้งทางด้านภาษา และลักษณะบังคับครุ-ลหุในคำประพันธ์ที่ชาวไทยไม่คุ้นเคยแต่ก็มีใค้ออ้อ มีการพยายามศึกษาและทดลองแต่งฉันทกันมาเรื่อย ๆ จนแต่งได้ดี และปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกในวรรณคดีสำคัญทางศาสนา คือ มหาชาติคำหลวง ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. 2025 และนับจากช่วงเวลานั้นเป็นต้นมาจนถึงสมัยที่ปรากฏความก้าวหน้าและความตื่นตัวของกวีในการแต่งฉันทกันมากที่สุด คือ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2173-2198 อันเป็นระยะเวลาห่างจากสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประมาณ 150 ปี นับเป็นผลสำเร็จอันน่าภาคภูมิใจที่กวีไทยสามารถดัดแปลงฉันทอินเดียให้เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองชนิดหนึ่งของไทยได้ในที่สุด ทั้งยังสามารถนำฉันทหลาย ๆ ชนิดมาแต่งเป็นวรรณคดีและแยกประเภทออกเป็นวรรณคดีคำฉันทโดยเฉพาะอย่างเห็นได้ชัดต่างไปจากวรรณคดีประเภทอื่น ๆ

พัฒนาการของคำฉันท์จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาให้ละเอียดและจริงจัง แม้ว่าจะมีหลักฐานการแต่งฉันท์ของกวีไทยในสมัยแรกเหลือตกทอดมาให้ศึกษาได้ ในปัจจุบันไม่มากนักก็ตาม วรรณคดีสมัยอยุธยาที่ประกอบด้วยคำประพันธ์ประเภท ฉันท์ที่เหลือตกทอดมาทั้ง 8 เรื่อง ก็เป็นเรื่องชี้ให้เห็นพัฒนาการตามลำดับชั้น ของฉันท์ในลักษณะต่าง ๆ ได้มากพอสมควร โดยเฉพาะหนังสือจินตคามณีของ พระโหราธิบดี ซึ่งเป็นตำราเรียนภาษาไทยที่แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช ในตอนที่ว่าด้วยการแต่งฉันท์นั้นช่วยให้การศึกษาวิเคราะห์เรื่องคำ ประพันธ์ประเภทฉันท์ในสมัยอยุธยาเป็นไปอย่างกว้างขวางและสะดวกขึ้นมาก

จากการวิจัยปรากฏว่า ในสมัยอยุธยานั้นฉันท์ที่กวีนำมาใช้แต่งเป็นฉันท์ วรรณคดีล้วน ๆ ไม่มีการใช้ฉันท์มาตราพดิว และฉันท์วรรณคดีที่กวีนำมาใช้ ก็เป็นฉันท์เดี่ยว หมายถึงฉันท์ที่มีลักษณะคำประพันธ์ฉันท์ชนิดเดียวไปตลอดทั้งบท ฉันท์เดี่ยวที่ปรากฏในสมัยอยุธยามี 7 ชนิดคือ

1. ฉันท์ 11 ตรงกับ อินทรวีเชียรฉันท์
2. ฉันท์ 12 ตรงกับ โศภณฉันท์
3. ฉันท์ 14 ตรงกับ วสันตคิลกฉันท์
4. ฉันท์ 15 ตรงกับ มาลีนี้ฉันท์
5. ฉันท์ 19 ตรงกับ สัททูลวิกกีฬิตฉันท์
6. ฉันท์ 21 ตรงกับ สัทธราฉันท์
7. ฉันท์ 25 ตรงกับ ปรากฏใช้เฉพาะในนิราศภูเขาเพียงเรื่องเดียว

เท่านั้น ไม่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ และไม่ปรากฏในคัมภีร์วาทิตไทย

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ากวีสมัยอยุธยามีความก้าวหน้าทางการศึกษา และทดลองแต่งฉันท์มากจนสามารถ ถอดค้นลักษณะฉันท์ประสมชั้นใช้ได้อีกประเภท หนึ่งเพิ่มเติมจากฉันท์เดี่ยวที่ได้รับมาจากอินเดีย ฉันท์ประสมที่กวีสมัยอยุธยา คิดขึ้นขึ้นนี้ เกิดจากการนำฉันท์เดี่ยว 2 ชนิดมาแต่งรวมกันชนิดละ 1 บาท รวมกันเข้าเป็นบท ฉันท์ประสมที่ปรากฏเป็นหลักฐานในวรรณคดีสมัยอยุธยา

มี 3 ชนิดคือ วิเชียรคิลกฉันท์ คิลกวิเชียรฉันท์ และไตรภูกิลกฉันท์ ซึ่งกวีแต่งไว้ในวรรณคดีเรื่องนิราศศีกา และปรากฏในจินตาคามณีด้วย ลักษณะของฉันท์ประสม ทำให้เห็นความพยายามของกวีในการพลิกแพลงวิธีแต่งฉันท์ให้เกิดความหลากหลาย และมีพัฒนาการใหม่ ๆ เกิดขึ้นในการแต่งฉันท์ของไทย

ลักษณะเด่นของฉันท์สมัยอยุธยาที่กวีไทยคิดประดิษฐ์ขึ้นเพื่อให้ฉันท์มีลักษณะเป็นแบบไทย แตกต่างไปจากฉันท์อินเดียและกลายเป็นรูปแบบบัญญัติของฉันท์ไทยไปในที่สุดก็คือการกำหนดวรรค บาท และบท ซึ่งมีได้ยึดเอาบัญญัติของฉันท์อินเดียเป็นหลักอีกต่อไป แต่กวีไทยสมัยอยุธยาได้ปรับปรุงรูปแบบบัญญัติของฉันท์แต่ละชนิดเสียใหม่ โดยกำหนดให้ฉันท์แต่ละบทมีจำนวนบาทน้อยลงเพียงบทละ 1 หรือ 2 บาทเท่านั้น และยังเพิ่มลักษณะการแบ่งจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทออกเป็นวรรคอีกด้วย โดยกำหนดให้ฉันท์แต่ละบาทมีจำนวนพยางค์แบ่งออกเป็น 2-3 วรรค เพื่อประโยชน์ในการรับส่งสัมผัสและเพื่อความสะดวกและความไพเราะตามท่วงทำนองของการอ่านฉันท์แต่ละชนิด คือ เมื่อจังหวะเสียงหยุดลงตรงที่ใดก็แบ่งวรรคในที่นั้นทันทีโดยไม่ต้องคำนึงถึงคณะ หมายความว่าพยางค์ในคณะเดียวกันก็อาจแยกอยู่คนละวรรคได้ การแบ่งวรรคของฉันท์ไทยจึงทำให้เกิดรูปแบบบัญญัติฉันท์ใหม่ อันเป็นลักษณะที่แปลกไปจากลักษณะการวางบทและบาทของฉันท์อินเดีย

 การกำหนดคำครุ-ลหุก็เป็นลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของฉันท์ไทย ดังเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า คำลหุในภาษาไทยนั้นมีน้อยทำให้เป็นอุปสรรคในการแต่งฉันท์เป็นอย่างมาก กวีสมัยอยุธยาจึงต้องคิดสร้างคำครุ-ลหุขึ้นใช้ตามแบบไทย โดยกำหนดคำครุ-ลหุตามการออกเสียงหนักเบาของคำในประโยคภาษาไทย คือ คำบุพบทและสันธานในประโยคภาษาไทยมักออกเสียงเบาไม่เน้นหนัก เช่นคำว่า ก็ โดย คือ ดัง ฯลฯ กวีก็นำคำเหล่านี้มาใช้แต่งฉันท์โดยกำหนดให้เป็นคำลหุ และยังมีวิธีสร้างคำครุ-ลหุขึ้นได้อีกหลายวิธี จากรูปศัพท์เดิมของคำ โดยอาศัยการยืดยาว การตัดคำ การเชื่อมคำ การแยกคำ และการแผลงคำ เพื่อให้ได้

จำนวนพยางค์ในบาทครบถ้วนและมีเสียงครุ-ลหุตรงตามตำแหน่งที่กำหนดไว้ใน
บัญญัติของฉันทแต่ละชนิด และเพื่อประโยชน์ด้านเสียงสัมผัสด้วย

สัมผัส เป็นลักษณะสำคัญที่สุดที่ทำให้ฉันทไทยแตกต่างไปจากฉันทอินเดีย
เพราะฉันทอินเดียไม่มีการบังคับสัมผัส แต่ด้วยเหตุที่ชาวไทยมีลักษณะการใช้ภาษา
อย่างมีสัมผัสคล้องจองกันเป็นปกติอยู่แล้ว แม้ในภาษาพูดธรรมดาในชีวิตประจำวัน
ก็นิยมพูดให้คล้องจองกันเสมอ และคำประพันธ์ร้อยกรองทุกชนิดของไทยก็มีสัมผัส
เป็นลักษณะเด่น ดังนั้นกวีสมัยอยุธยาจึงเพิ่มสัมผัสลงไปในบัญญัติของฉันททุกชนิด
ที่ไทยรับมาจากอินเดีย จากการศึกษาลักษณะสัมผัสของฉันทที่ปรากฏในวรรณคดี
สมัยอยุธยาเห็นได้ชัดว่า กวีสมัยอยุธยาแต่งฉันทโดยใช้สัมผัสต่างกันไปบ้างโดย
เฉพาะสัมผัสใน ทั้งยังไม่มีกฎเกณฑ์เคร่งครัดนักสำหรับสัมผัสบางตำแหน่งในฉันท
แต่ละชนิด คือมีลักษณะเลื่อนสัมผัสหรือเพิ่มเติมสัมผัสได้ตามความพอใจของกวี
ในตำแหน่งที่กำหนดไว้ว่าเป็นสัมผัสระหว่างวรรคแต่สัมผัสระหว่างบทนั้นตายตัวและ
เป็นลักษณะคงที่แล้ว

พัฒนาการของการแต่งฉันทสมัยอยุธยายังปรากฏให้เห็นในด้านการใช้
ฉันทที่กวีค่อย ๆ เพิ่มชนิดและความยาวของฉันทในการแต่งมากขึ้นเรื่อย ๆ และ
เริ่มมีการเลือกใช้ชนิดของฉันทให้เหมาะสมกับเนื้อความในแต่ละตอนขึ้นบ้างแล้ว
โดยกวีเปลี่ยนชนิดของฉันทที่ใช้ไปตามทำนองเรื่องเพื่อให้ได้วรรณคดีต่าง ๆ
กัน คำฉันทสมัยอยุธยายังมีลักษณะสุนทรีย์ที่ปรากฏให้เห็นได้ชัดด้วยการใช้สำนวน
ภาษาที่ประอบด้วยความไพเราะของถ้อยคำ อันเกิดจากการเลือกใช้คำได้เหมาะ
สมทั้งด้านเสียงสัมผัสของคำที่คล้องจองกันไปโดยตลอด และด้านความหมาย
ของคำที่เด่นชัด ให้อารมณ์และความรู้สึกได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของกวี ทำให้
คำฉันทมีลักษณะเด่น และยังแสดงให้เห็นความสามารถของกวีสมัยอยุธยาใน
การพรรณนาความให้เกิดภาพพจน์และความรู้สึก รวมทั้งแสดงให้เห็นความคิด
ริเริ่มของกวีในการใช้สำนวนเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ทำให้สื่อ
ความหมายได้ชัดเจนขึ้น สร้างความเข้าใจยิ่งขึ้นแก่ผู้อ่านและทำให้วรรณคดี

คำฉันท์แต่ละเรื่องมีลักษณะสมบูรณ์ทางภาษามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการแต่งฉันท์ให้เป็นกลบทแบบต่าง ๆ ด้วยการใช้คำซ้ำ คำคู่ และการใช้เสียงสัมผัส แม้ลักษณะกลบทของฉันท์ในวรรณคดีสมัยอยุธยาจะยังไม่หลากหลายนัก ก็ยังเป็นเครื่องแสดงให้เห็นความพยายามของกวีที่จะพัฒนาวิธีการแต่งฉันท์ให้ไพเราะงดงามตามแบบไทยมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการค้นคว้าวิจัยในเรื่องคำประพันธ์ประเภทฉันท์ต่อไปก็คือ ควรศึกษาคำประพันธ์ประเภทฉันท์สมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อจะได้เห็นวิวัฒนาการของฉันท์ต่อเนื่องกันไปได้โดยตลอด โดยศึกษาวรรณคดีคำฉันท์สมัยรัตนโกสินทร์ รูปแบบ ลักษณะและชนิดของคำฉันท์ที่ปรากฏเพิ่มเติมขึ้นจากสมัยอยุธยา และฉันท์ประพันธ์ใหม่ที่กวีหลังสมัยอยุธยาได้คิดเพิ่มเติมขึ้นอีก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย